

לשוננו לעם

עורך: חיים א' כהן

מתוך

כרך נ, תשנ"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

מילון חדש לארמית החדשה

מרדכי יונה, מילון ארמי-כורדי-עברי ומילון עברי-ארמי-כורדי,
הוצאה עצמית, ירושלים 1999, שני כרכים, 935 עמודים

הארמית נתונה בנסיגה מתמדת זה למעלה מאלף שנים; וכיום נסיגה זו כה חריפה במה שנוגע לתפוצת הארמית במזרח התיכון, למספר דובריה ולמידת מיומנותם הלשונית, שרוב רובם של הלהגים הארמיים צפויים לשבוק חיים במרוצת העשורים הבאים. ספק אם יעלה בידי קומץ חוקרי הארמית החדשה לגאול את העושר הלשוני העצום המשוקע בשלל הלהגים הנא-ארמיים בטרם יעלה עליהם הכורת. עם זאת דומה שככל שמעמיקה שקיעת הארמית כן גובר מרצם של מתעדיה, וכך אנו עדים, זה עשר שנים ויותר, לתנופה רבתי בחקר הארמית החדשה לאחר עשרות שנים של הזנחה. רנסנס מחקרי זה הניב – וצפוי להמשיך להניב – חיבורים מדעיים אודות להגים ארמיים חיים שקלסתרניהם הדקדוקיים והלקסיקליים לא נודעו עד כה. לארמית בת-זמננו יש עדנה גם מבחינת הפריחה התרבותית שמחוללים לאחרונה דוברי הארמית עצמם, נוצרים ויהודים. היצירה הארמית שהחלה את דרכה חקוקה על אבן מתבטאת כיום לא רק בדפוס, אלא גם במופעי תאטרון (בחולון, למשל), בסרטים, בתקליטורים, באתרי אינטרנט ובשידורי רדיו וטלוויזיה. הספרות הארמית המודרנית כוללת גם ניסיונות לתיעוד הלשון, בייחוד מן הבחינה המילונית. בתחום הארמית החדשה היהודית ניכרת בשנים האחרונות פעילותם המילונאית של כמה מיוצאי העיר זאכו שבצפון-מערב עיראק: ב-1995 ראה אור מילונה של ורדה שילה, "מילון עברי-ארמי-אשורי בלהג יהודי זאכו"; ארבע שנים אחרי כן התפרסם מילונו של מרדכי יונה הנתון לסקירתנו, אף הוא מילון לארמית החדשה של יהודי זאכו; ובמקביל למפעלים אלה, שאינם בלשניים, שוקד פרופ' יונה צבר מאוניברסיטת קליפורניה על מילון מדעי ללהג הארמי-יהודי של זאכו וללהגים הקרובים לו.

החומר העשיר שליקט המחבר מכונס במילון דו־כיווני: הכרך הראשון הינו "מילון ארמי־כורדי־עברי" והכרך השני – "מילון עברי־ארמי־כורדי". כפי שמוסבר בהקדמה, המונח "ארמי־כורדי" מקפל בתוכו את הרעיון שהמילון מתייחס ללשון הארמית שבפי יהודים יוצאי כורדיסטאן. לשון זו מכונה "ארמית־כורדית" בהקדמה למילון, אגב הבהרה כי "הארמית־הכורדית" איננה אלא ארמית חדשה מזרחית. נראה לי שמוטב היה להימנע ממונחים מעוררי תהיות הכורכים את הארמית השמית עם הכורדית ההודו־אירופית, ותחת זאת ראוי היה לציין בכותרת כי המילון הינו לארמית של יהודי זאכו.

תעתיק הגאי־הלהג לאותיות עבריות נהיר בדרך כלל, אך אינו חף ממקרים של חוסר עקביות. לשם דוגמה, המילה שהוראתה "עבד" נכתבת **אוֹדָא** בכרך א אבל **אוֹדָא** בכרך ב, בעוד שההגייה היא בכל מקרה *ôda*?, ללא כל תנודה במבטא הדלי"ת. כמו כן בחלק מן התנועות נעדרים כללי תעתיק ברורים שיישומם עקבי. למשל סימן הניקוד פתח מציין פעם a קצרה, כבמילה **יֶרְכָא** (*yârxa*) 'יחודש', ופעם a ארוכה, כבמילה **סֶרְקָא** (*srâqa*) 'לסרק'. זאת ועוד – טבעו של תעתיק שאינו בלשני להאפיל על צביונה הפונולוגי של הלשון. כך למשל, מתעתיק המילה **כָּפָא** 'כתף' אין הקורא למד שמילה זו נבטאת *kâpa* ב־q פשוטה, שאיננה מוכפלת. ראוי היה להציג במבוא את כללי התעתיק, ואגב כך להבהיר ערכים פונטיים כמו ו = w, ש' = 'z, ז' (כבמילים **תְּוִירָא** 'שבור', **פֶּשׁ'גוּשְׁתָא** 'פטמה; ניצן').

הערכים מועשרים בביטויים ובמשפטים לדוגמה, ויש שההוראה המדויקת של הערך מתחדדת באמצעות הדוגמות שתחתיו, כמו בערך **בולָא** המבואר כ'שער', ולמעשה אין עניינו שער סתם, אלא שער הראש בלבד. מקרים כמו **בולָא** 'שער הראש' לעומת **מֶסְתָא** 'שערה', **מְזִי** 'שערות', שער', מציגים הבחנות מילוניות מעניינות במסגרת השדות הסמנטיים של השפה. המילון מִכֻּחִים אותנו גם בהבחנות הנוגעות לצורות הריבוי של מילים רב־משמעיות או הומונימיות. לדוגמה, המילה **גוֹרָא** עניינה 'איש, גבר' וגם 'בעל, איש ביחס לאשתו'; אך צורות הריבוי של המילה **גוֹרָא** מציגות בידול צורני וסמנטי: הצורה **גוֹרִי** עניינה 'גברים', ואילו הצורה **גוֹרְנִי**, עניינה 'בעלים'. בדומה לכך ההומונימיה בין **אֵינָא** 'עין, איבר הראייה' ובין **אֵינָא** 'מעייין' נפתרת בצורות הריבוי: **אֵינִי** או **אֵינְסָא** – 'עיניים', ואילו **אֵינְסָא** – 'מעיינות'. ציון האטימולוגיה לעתים קולע ולעתים בעייתי. למשל **שָׁסָא** 'חוס, קדחת' – אכן מארמית עתיקה, והמקור: **אֶשְׁתָא** (ההוראה היסודית: 'אש'); אבל **יֶאֱלָא** 'להיכנס' – מן השורש הארמי על"ל, ולא מערבית; **קֶמְרָא** 'מצלמה' – ודאי לא מארמית עתיקה. בין המילים השאולות ניכרות אלו

השייכות למשקע העברי האופייני לארמית החדשה היהודית: **תַעֲנִיִס** 'תענית', **סוֹעוֹזָא** (>*סְעוֹזָה) 'סעודה, משתה', **צִדְקָא** (>*צִדְקָת - צורת הפסק!) 'צדקת' ועוד.

בין המילים, הביטויים, ההוראות והצורות הדקדוקיות שגאל המחבר מתהום הנשייה אנו מוצאים מילים ארמיות מקוריות שלא תועדו עד כה, דוגמת **סְרְטִלְנָא** 'סרטן', **בְּאוֹרִי** (>*בְּעוֹרִי) 'גללים', **דְּבוֹקְנָא** 'טרדן', **תִּלְסָה** (>*תִּלְתָּה) 'לפני שנתיים', **רוֹאִי** (>*רְבִיעָא) 'לפני שלוש שנים' ורבות אחרות. מרדכי יונה הנחיל לחוקרי הארמית החדשה אוצר בלום שנערך בשום שכל, אוצר המעמיד את הלקסיקוגרפיה הַנְאו־ארמית על בסיס רחב מאי פעם. על כך ראוי הוא לכל שבח ולברכת הַנְי שולוֹדֵךְ בְּרִיכָא וּמְבוֹרְכָא - 'יהא מעשך ברוך ומבורך'.